

i osobní paměti některých aristokratů. Pro vážnější zájemce o studium této problematiky mohou tuto a další práce Zdeňka Hazdry doporučit jako výchozí bod a jeden ze základních pilířů pro další rozvíjení.

Martin Piják

Jan SLAVÍČEK, *Spotřební družstvo Včela mezi podnikáním a politikou v letech 1905-1938 aneb pevnost proletářů v Praze, Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 4/2019, Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2019, 167 s., ISBN 978-8088018-26-1*

Družstevnictví jako zvláštní strategie ekonomického chování typické pro éru tzv. organizované modernity představuje nesporně zajímavé badatelské téma.¹ Dějiny uskupení historických aktérů se zájmem obejít systémové zákony volného trhu sdružením spotřebitelů, jehož cílem bylo přivlastnit si části výrobního a distribučního řetězce a vyvázat se tak z tíživé reality logiky zisku, vedou nevyhnutelně k hospodářským dějinám zdola. Jedná se o příběh reakce slabých hráčů systému na jednání těch silných. Logika fungování spotřebního družstva stála na záměru kolektivní akce jednotlivých spotřebitelů (běžných rodin) vedoucí k otevření vlastní prodejny, jejíž provoz nebude sledovat primárně obchodní zisk, ale co nejnižší cenu zboží pro členy družstva. Výjimkou nebyly ani snahy o vybudování vlastních výrobních a zpracovatelských kapacit. V logice fungování organizované modernity jednotlivé instituce prosazující zájmy silné skupiny utvořené na půdorysu společenských štěpných linií provazovaly své fungování na různých úrovních života svých členů. Zatímco ekonomické záležitosti řešil institut družstevnictví, otázky práce socioprofesionální a odborové organizace, politické požadavky artikulovaly politické strany a nechyběly ani spolky pro vzdělávání a volný čas. V realitě meziválečného Československa byly řídicími centry těchto bloků politické strany, které kolem sebe organizovaly tyto satelitní organizace.²

Autorovy výzkumné záměry vycházejí přirozeně vstříc dobové funkci předmětu zkoumání, tedy spotřebního družstva Včela organicky navázaného na aktivity třídně orientovaného dělnického hnutí. Slavíček vnímá spotřební družstevnictví jako sociálně-ekonomický fenomén a výsledky jeho výzkumu tedy můžeme vnímat jako pokus o skloubení přístupů sociálních a hospodářských dějin při snaze vysvětlit fungování konkrétní organizace. Jeho badatelské otázky nejsou zaměřeny pouze na hospodářské výsledky a fungování družstva zevnitř. Hlavními analyzovanými prameny byly sice výroční zprávy a stanovy, ale věnuje se také politické a stranické orientaci družstva. Z výsledků výzkumu je patrné, že si uvědomuje dobovou provázanost jed-

1 K pojmu „organizovaná modernita“ viz Peter WAGNER, *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*, London — New York 1994, s. 73–122.

2 Ke strukturaci politického pole meziválečné republiky viz Peter HEUMOS, *Strukturální prvky první Československé republiky. Politicko-společenský systém, intermediární organizace a problém stability*, Soudobé dějiny 2, 1995, č. 2–3, s. 157–168.

notlivých aktivit stranických organizací vyjádřené v metafoře „pevnost proletářů“, jež dílo uvozuje. Výzkum tak získává punc důležitého počínu i pro studium politických dějin meziválečného období.

Práce je strukturována na základě logiky fungování družstva jako celku. Poté co se čtenář seznámí s vývojem družstva v chronologické posloupnosti, je mu autorem nabídnuta analýza jeho hospodářských výsledků se zvláštním ohledem na svépomocné funkce, analýza stanov a personálního složení jeho vedení. Následuje výklad o politickém profilu družstva a jeho místě v meziválečném družstevnictví. Včela je tak vnímána jako podnik orientovaný na získání výhod ve formě úspory a dalších benefitů pro své zřizovatele (členy družstva) a zároveň jako politická instituce. Za zásadní přínos výzkumu považují na první pohled překvapivé zjištění, které lze opsat jako efekt převrácené křivky krize a konjunktury. Zatímco klasický soukromý obchod během hospodářských krizí stagnoval či mířil dokonce k likvidaci jednotlivých subjektů, spotřební družstvo naopak zaznamenávalo strmý nárůst členů i tržeb. V období konjunktury sice družstvo stále rostlo, ovšem pomalejším tempem. Ze Slavičkových závěrů jasně vyplývá, že v případě družstva Včela se jednalo o úspěšnou organizaci, která dokázala své členy úspěšně chránit před rychle rostoucími cenami potravin, pomáhala jim zmírňovat dopady kolabujícího zásobování obyvatelstva za první světové války a fungovala jako zástita před nejhrošími dopady nezaměstnanosti v letech Velké hospodářské krize.³ S úspěchem organizace souvisel také úspěch jejích členů. Slaviček konstatuje, že většina vedoucích funkcionářů družstva požívala středostavovského sociálního statutu, a to hlavně zásluhou kariéry, jež jim družstvo samo (nebo na něj navázané politické strany) umožnilo.⁴ Většina klíčových lídrů měla vlastní zkušenosti s manuální prací a pocházela z dělnických rodin. O to důležitější jsou širší dopady fungování tohoto spotřebního družstva na imaginaci veřejnosti v politické sféře.

Kniha nabízí shrnující analýzu politické profilace spotřebního družstva Včela, která souvisela s vývojem levice jako celku. Zásadní zlomy přišly těsně po první světové válce, kdy vyvrcholil rozkol uvnitř sociální demokracie a vznikla samostatná komunistická strana, a v roce 1929, kdy kulminovala rivalita mezi sociálními demokraty a komunisty. Zatímco po celá dvacátá léta byla Včela družstvem vedeným více či méně stabilní aliancí KSČ a ČSDSD, na počátku třicátých let došlo k rozkolu a převzetí podniku ze strany KSČ. Autor pracuje s tezí, že Včela fungovala jako příklad tvůrčího přístupu komunistů k jejich potenciální klientele, zatímco na úrovni parlamentní politiky působilo komunistické hnutí razantně antisystémově a destruktivně. Aktivní přístup vedoucí k výhodám pro sociálně slabou či ohroženou část dělnické třídy přiváděl do komunistického hnutí nové přívržence. Nicméně téma má potenciál nazřít koncept družstevnictví v mnohem širších souvislostech. Při pohledu na tabulky počtu členů, obratu a počtu prodejen provozovaných v Praze a ve středních Čechách družstvem Včela se nabízí otázka po vlivu tohoto úspěchu na obraz družstevnictví

3 Jan SLAVÍČEK, *Spotřební družstvo Včela mezi podnikáním a politikou v letech 1905–1938 aneb pevnost proletářů v Praze*, Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 4/2019, Praha 2019, s. 36–51.

4 Tamtéž, s. 72–79, 86.

v mentalitě historických aktérů. Zvláště pro studium období československého stalinismu je ekonomický koncept družstva a z něj do jisté míry vycházející státní centrálně řízené distribuční síť zásadní.⁵ Zatímco problematice dominuje badatelský zájem o oběti represe během likvidace soukromého podnikání, příklad meziválečného úspěchu družstva Včela může otevřít prostor pro zkoumání motivací zastánců důsledného združstevnění po převzetí moci ze strany KSČ.⁶ Analýza dobového náhledu na spotřební družstevnictví jako funkčního a stabilního ekonomického konceptu, který pravděpodobně sympatizanti KSČ sdíleli díky vlastní meziválečné zkušenosti, by mohla přinést diverzifikovaný výklad obohacující a zároveň problematizující dosud přetrvávající narativ o „velké loupeži“ soukromého vlastnictví.

Autor se do těchto komplexních analýz dlouhých kontinuit ve svém výzkumu nepustil. Chronologicky téma omezil rokem 1938. K zásadním limitům práce však, dle mého názoru, patří fakt, že autorův přístup k pramenům, ve kterých se družstvo Včela prezentuje svým potenciálním členům, je příliš zjednodušující a spíše se tak podobným úvahám vzpírá. Čtenář se dozví pouze, že tisk a letáky družstva byly více či méně plné „komunistické propagandy“ či že někteří družstevníci podlehlí, zejména těsně po první světové válce a ve třicátých letech, „marxistickým iluzím“.⁷ Pozorná analýza těchto materiálů by však mohla napovědět mnohé ohledně náplně pojmu „spotřební družstvo“ a šířeji „družstevnictví“, skrze kterou jak funkcionáři KSČ, tak jejich podporovatelé z řad veřejnosti vnímali ideální fungování maloobchodu a malovýroby. Nabízí se možnosti čtení propagačních materiálů Včely v souvislosti s ko-

5 Státní obchod s centrálním řízením a zapovězením soukromého vlastnictví připomínal družstevní strategii tím, že vylučoval motiv zisku ze vztahu mezi prodejcem a zákazníkem. Spotřební družstvo bylo organizací, která stála blízko fungování podobného typu distribuční sítě a mohla tak být určitým předobrazem socialistického maloobchodu. Vlivu družstevnictví na likvidaci soukromého maloobchodu včetně jeho vztahu se státním obchodem se Jan Slavíček věnoval ve svém předcházejícím výzkumu. Jeho zájem byl však téměř výlučně zaměřen na vnitřní fungování organizací, statistické ukazatele a vztahy jednotlivých institucí. O motivacích aktérů k tolerování či organizování likvidace soukromého sektoru se čtenář příliš nedozví. Viz Jan SLAVÍČEK, *Ze světa podnikání do světa plánované distribuce. Proměny spotřebního družstevnictví v letech 1945–1956 na příkladu severních Čech*, Praha 2017.

6 Analogickou situaci představuje kolektivizace venkova. Družstevnictví v zemědělství bylo taktéž zavedeným konceptem od přelomu 19. a 20. století. Jeho vlivem na mentální horizonty rolníků se však výzkumy věnované poválečné přeměně vesnice věnují spíše povšechně a mnoho zůstává nevysvětleno. Právě v bádání na tomto poli platí orientace buď na vrcholné představitele státní a stranické politiky, nebo na oběti represe spojené s tímto vývojem. Viz např. Petr BLAŽEK — Karel JECH — Michal KUBÁLEK a kol., *„K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*, Praha 2010, či Jiří URBAN, *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*, Praha 2010. Jiří Urban se však věnoval také dobrovolné podpoře kolektivizace a předchozí zkušenosti s družstevnictvím zmiňuje jako jeden z faktorů při bezproblémovém zakládání JZD a dalších společných hospodářství. Viz TÝŽ, *Kolektivizace venkova v horním Polabí*, Praha 2016, s. 252–297.

7 J. SLAVÍČEK, *Spotřební družstvo Včela*, s. 29, 70.

merční reklamou běžnou v meziválečné éře či s popkulturními reprezentacemi možných řešení velké hospodářské krize.⁸ Například poselství populární filmové komedie *Hej-rup* z roku 1934, propagující družstevní princip spolupráce slabých na ochranu proti silným, a její partikulární téma budování mlékárny vlastněné samotnými zaměstnanci působí na badatele v souvislosti s úspěchy Včely stvrzenými otevřením vlastní mlékárny taktéž v roce 1934 přímo provokativně.⁹ Rukavice hozená hospodářským dějinám postmoderní kritikou vyžadující obohacení tohoto oboru o přístupy spojené s kulturním obratem v historiografii zůstala ležet.¹⁰ Otevírá se tak v tomto směru příležitost pro ostatní badatele.

Je ovšem potřeba podtrhnout, že studie Jana Slavíčka je velice cenným empirickým přínosem metodologicky vycházejícím z tradice hospodářských dějin. Každý zájemce o výzkum nejen na poli dějin fungování ekonomického sektoru služeb, ale i na poli československého meziválečného politického stranictví či dějin KSČ by ji neměl v žádném případě minout. Bez soustředěného výzkumu satelitních organizací kolem meziválečné KSČ pochopíme její historii a vývoj jen stěží.

Bohumil Melichar

Lukáš M. VYTLAČIL (ed.), *Kronika obce Kačice 1932-1939*, Praha, Togga, 2019, 118 s., ISBN 978-80-7476-146-1

Obecní kroniky jsou značně opomíjeným, nicméně však velmi důležitým pramenem k sociálním dějinám českého venkova, na jejichž základě je možné rekonstruovat sociální strukturu venkovských oblastí, reflexi tzv. velkých dějin v malém prostředí či import nových technologií do každodenního života v minulosti. Venkovské obce v českých zemích disponují svými kronikami (případně kronikami farními) mnohdy již od 18. století, přičemž reálný rozmach tohoto fenoménu nastává v meziválečném období, kdy je obcím zákonem č. 80/1920 Sb. z. a n. nařízeno takovéto kroniky, respektive *Pamětní knihy obecní*, vést. Díky tomuto zákonu a jeho pozdějším úpravám tak může být čtenáři předložena, téměř sto let po vydání zákona, edice kroniky obce Kačice na Slánsku. Obecní kronika, ač by se svou povahou dala považovat za pramen úřední povahy, je stále do určité míry produktem lidového písemnictví. Totéž platí o kačické kronice, ve které je znatelný rukopis jejího zapisovatele.

Kronika obce Kačice, založená k 1. lednu 1932, je jednou z typických ukázek tohoto druhu historického pramene. Ač tedy byla založena mnohem později než podobné kroniky v jejím okolí, její členění se od jiných kronik ze sledovaného období neliší.

8 K možnostem interpretace meziválečné reklamy např. Helena MAŇASOVÁ HRADSKÁ, *Moc snů První republiky. Vztah reklamy a modernity*, in: Milena Bartlová a kol., *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*, Praha 2017, s. 118–129.

9 *Hej-rup*, režie Martin Frič, Československo 1934, 1:11:51–1:22:14.

10 K obecným trendům v hospodářských dějinách alespoň Pat HUDSON, *Hospodářské dějiny*, in: Stefan Berger — Heiko Feldner — Kevin Passmore (edd.), *Jak se píšou dějiny. Teorie a praxe*, Brno 2016, s. 318–323.